

Kirjan jälkimmäinen osa keskittyy siihen, kuinka nykytilasta päästään eteenpäin. Yhtenä ehdotuksena kirjassa esitetään, että kuluttajat pitäisi ensin tutustuttaa solutuotannon mahdollisuuksiin tuomalla markkinoille nahkatuotteita, jotka on kasvatettu soluista laboratoriossa. Perusteluina tälle on, että nämä tuotteet olisi helpompi saada läpi viranomaiskäsitteystä, niiden tuottaminen olisi yksinkertaisempaa ja kuluttajien olisi niihin matkattomampaa tutustua kuin suun kautta nautittaviin tuotteisiin.

Toisessa osassa käsitellään myös, kuinka eri yritykset kohdistavat resursseja niin naudanlihan kuin esimerkiksi broilerinkin korvaamiseen kuluttajien ruokapöydissä. Myös eri maitotuotteiden, kananmunien ja esimerkiksi gelatiinin korvaamiseen keskittyvistä yrityksistä kirja tarjoaa esimerkkejä. Kirja antaa kattavan kuvan siitä, miksi eri toimijat ovat mukana kehittämissä ratkaisuja eri kestävyysnäkökulmista ruokakäytökseen: osaa ajaa huoli ilmastonmuutoksesta ja toisille taas eläinoikeuskysymykset ovat etusijalla. Ratkaisuja haetaan myös hyvin erilaisilla menetelmillä. Osa yrityksistä keskittyy hakemaan ratkaisuja soluviljelmistä ja osa taas pyrkii tuottamaan lihaa korvaavia tuotteita yhdistelemällä erilaisia ominaisuuksia eri kasvipärisistä raaka-aineista.

Kirja antaa valaisevan kuvan siitä, kuinka muutaman toimijan usko asiaansa on mahdollistanut heidän yrityksiensä perustamisen. Lisäksi kirja antaa mielenkiintoisen ikkunan nykyiseen startup-firmojen täyttämään yritysmaailmaan, jossa päätöksiä hyvinkin suurista summista tehdään varsin nopeasti erilaisten lyhyiden myyntipuheiden perusteella.

Kirjassa on muutamia avauksia, jotka olisivat mielestäni ansainneet osakseen enemmän pohdintaa. Edistetäänkö esimerkiksi näiden uusien tuotteiden kehitystä parhaiten panostamalla yrityksissä vai yliopistoissa tapahtuvaan tuotekehitykseen? Yritysmaailma toki tarjoaa nopeamman väylän varsinaisiin tuotteisiin, mutta akateeminen tutkimus mahdollistaisi tuotetun tiedon leviämisen laajempaan käyttöön. Vastaus saattaa löytyä jostakin näiden kahden ääripään välimaastosta. Lisäksi valitettavan monet yritysmerkit ovat peräisin Yhdysvalloista ja kehitysasteet, joita muualla maailmassa on otettu, eivät mielestäni saa ansaitsemaansa huomiota.

Kirja tarjoaa kuitenkin hyvän katsauksen puhdaslihan ja muiden eläinperäisten tuotteiden korvaajien kehityksestä kiinnostuneille lukijoille. Kannattaa kuitenkin huomioida tekstin olevan suunnattu suurelle (yhdysvaltalaiselle) yleisölle eli se on lukukokemuksena varsin kevyt. Osalle väitteitä ei juurikaan esitetä perusteluja ja yhteiskunnallinen muutosprosessi nähdään varsin teknologiauskoisten lasien lävitse. Kirja ei myöskään sisällä varsinaista lähdeluetteloa, vaan tutkimuksiin viitataan tekstin sisällä, mikä tietysti hankaloittaa niiden etsimistä tarkempaa tutustumista varten. Ei voi kuitenkaan kiistää, etteikö kirjan suosio osaltaan puoltaisi sitä, että se kannattaa ainakin jokaisen ruokatutkijan lukea läpi. Mielenkiintoista on nähdä, kuinka suuri vaikutus näillä tuotteilla tulee lopulta olemaan tulevaisuuden ruokapöydissä. Pieni insinööri sisälläni uskoo, että varsin huomattava vaikutus näillä tuotteilla tulee lopulta olemaan tulevaisuuden ruokapöydissä. Pieni insinööri sisälläni uskoo, että varsin huomattava.

Annika Lonkila^a

Tieteellisiä taruja eläimistä

Vinciane Despret:

What would animals say if we asked them the rights questions? Vinciane Despret, University of Minnesota Press 2016.

Belgialainen tieteenfilosofi Vinciane Despret tarttuu valtaviin, tieteen ja ihmisyyden perusteita ravisteleviin kysymyksiin: mitä luulemme tietävämmä eläimistä ja mitä todella voimme tietää niistä. Millaisia kysymyksiä esitämme eläimille, ja miten löytämämme vastaukset vaikuttavat

a. Itä-Suomen yliopisto, annika.lonkila@uef.fi

meihin itseemme ja siihen, miten kohtelemme eläimiä? Kirjan nostamat kysymykset osoittavat, että myös tuotantoeläimiä koskevaa tietoa ja se reunaehtoja on jatkuvasti tarkasteltava uudelleen. Tuotantoeläimiä tutkivat yhteiskunta- ja ympäristötieteilijät saavat Despretin kirjasta kannustimen tarkastella esimerkiksi eläinten käyttäytymistieteen olettamuksia kriittisesti.

Kirja on jaettu provosoivilla kysymyksillä otsikoituihin kappaleisiin. Despret kysyy muun muassa ”Apinoivatko apinat?” ”Saako eläinten edessä virtsata?”, ”Miksi sanomme että lehmät eivät tee mitään?” ja ”Kuolevatko simpanssit samalla tavoin kuin me?” Despretin kritiikki kohdistuu etenkin eläinten käyttäytymisen tutkijoiden yrityksiin tuottaa eläimistä objektiivista tietoa ja varmoja vastauksia. Despret kuvaa, miten tutkijoiden halu vältellä viimeiseen saakka eläinten inhimillistämistä voi johtaa kaikkien eläinten tekojen tyypistämiseen ennalta-arvattaviksi, vaistonvaraisiksi reaktioiksi. Eläimet menettävät tällöin toimijuutensa, mahdollisuuden yllättää tutkija: kaikki niissä muuttuu ennustettavaksi. Työ nivoutuu osaksi etenkin feministisen tieteen ja teknologian tutkimuksen perinnettä, jossa objektiivisuuteen tähtäävät menetelmät nähdään poliittisina ja aikaan ja paikkaan sidottuina. Kirjan esipuheen kirjoittanut Bruno Latour kuvaa Despretin tekstejä tieteelliseksi eläinsaduiksi, faabeleiksi, joissa eläimiä tarkastellaan ennakkoluulottomasti monitieteisistä – mutta myös tieteen ulkopuolisista – lähteistä. Ennen kaikkea, Despret vaatii, että otamme aiempaa enemmän vastuuta siitä, miten tutkimme eläimiä ja miten tutkimuksemme vaikuttaa niihin. Tarvitsemme luovempia ja rohkeampia tapoja tarkastella eläimiä.

Kirja esittelee provosoivia, koskettavia, synkkiä ja surullisia esimerkkejä luotuneista käsityksistämme eläinten käyttäytymisestä, ja havainnoi niiden vaikutusta siihen, miten ymmärrämme eläimiä ja itseämme. Esimerkiksi oletus siitä, että paviaanilaumoissa vallitsee vahva sukupuolittunut valtahierarkia, on vakiintunut osaksi akateemista ja yleistajuista ymmärrystä paviaanien sosiaalisista suhteista. Jos hierarkioita ei ole löytynyt, tutkijat ovat katsooneet valtasuhteiden olevan olemassa piilevinä. Myöhempi tutkimus on osoittanut, että pysyviä valtahierarkioita on löydetty vain vangittuja paviaaneja tarkastelleissa tutkimuksissa, johdattelevissa koeasetelmissa – kun toisilleen vieraat, nälkäiset eläimet ovat taistelleet ruuasta pienissä tiloissa. Luonnosta hierarkiamalleja ei pidemmän aikavälin tutkimuksilla ole pystytty löytämään. Siitä huolimatta ajatus vahvasta laumahierarkiasta, ja erityisesti alfaurosten roolista, hallitsee Despretin mukaan paviaanitutkimuksen kenttää edelleen.

Myytti alfauroksista on tullut tunnetuksi myös susitutkimuksen parissa. Aiheesta 1960-luvulla kirjoittanut susitutkija David Mech tarkasteli ensin vankeudessa eläviä susia ja löysi alfa-, beta- ja omegasusiin perustuvan hierarkian. Sittenkin, seurattuaan vuosien ajan viljejä susilaumojia hän huomasi olleensa väärässä: susilaumat ovat perheitä, joissa vanhemmat ohjaavat ja opettavat poikasiaan. Vaikka Mech on 1990-luvulta lähtien keskittynyt purkamaan syvälle tieteeseen ja kulttuuriimme juurtunutta käsitystä susilaumojen hierarkioista, myytti alfasusista elää ja voi hyvin. Feministinen tieteen tutkimus on liittänyt ajatuksen sukupuolittuneista hierarkioista romanttiseen myyttiin naisista taistelevista alfauroksista. Olettamuksen vakiintumiseen on toki vaikuttanut myös tieteelle ominainen tarve löytää maailmasta mitattavaa ja luotettavaa järjestystä. Tieteen ja teknologian tutkimus on perinteisesti ravistellut käsityksiä tällaisen järjestyksen pysyvyydestä ja pyrkinyt paljastamaan jatkuvan työn, joka sen ylläpitämiseksi vaaditaan.

Despret painottaa, että kysymykset joita kysymme eläimistä paljastavat lopulta enemmän meistä kuin eläimistä. Tämä ajatus näyttäytyy erityisen vastaansanomattomassa valossa, Despretin tarkastellessa tutkimuksia, joissa on haluttu vimmaisesti osoittaa, että jälkeläisten tappaminen on ominaista rotille. Laboratorio-oloissa rotat eivät aluksi millään meinanneet ryhtyä tähän. Tutkijoiden täytyi luoda rotille äärimmäisiä olosuhteita, esimerkiksi asettaa nälkiintyneitä vieraita urosrota vastaan synnyttäneiden naaraiden kanssa samaan tilaan. Despret kyseenalaistaa vankeudessa tehtävien eläinkokeiden merkityksen ja todistusvoiman: mitä todellisuudessa kertoo rottien käytöksestä se, että tarkastelemme niitä täysin järjestetyissä vankeusolosuhteissa, joiden tavoitteena on vain todistaa tutkimuksen hypoteesi oikeaksi – sen sijaan että yrittäisimme ymmärtää paremmin rottia. Kyse on tautologiasta: poikasten surmaaminen tapahtuu, kun luomme rotille keinotekoisesti kaikki ne olosuhteet, jotka mahdollisimman todennäköisesti johtavat poikasten surmaamiseen. Despret kuvaa, miten tutkijat alkavat lopulta nähdä kaikki olosuhteet, joissa poikasten surmaamista *ei* tapahdu, olosuhteina jotka estävät poikasten

surmaamista, sen sijaan että tämä nähtäisiin rottien normaalina olotilana. Tämä oikeuttaa tutkimusta ja tekee sen pohjaolettamuksista loogisesti ja eettisesti hyväksyttävämpiä.

Kysymys tutkimuksen taustalla olevista olettamuksista on tärkeä siksi, että näillä olettamuksilla on kauaskantoisia seurauksia eläinsuhteellemme. Kun eläinten keskinäistä väkivaltaa esiintyy niille luomissamme ääriolosuhteissa, meidän on helpompi perustella näiden olosuhteiden olemassaolo. Väkivaltaiset suhteet näyttävät luonnollisina: rotat surmaavat poikasiaan laboratorio-oloissa, koska rotat nyt vain surmaavat poikasiaan. Kysymättä voi jäädä, kuinka relevantti kysymys lopulta on lajin näkökulmasta. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivätkö rotat silloin tällöin surmaisi poikasiaan myös luonnossa. Kysymys on siitä, että ymmärryksemme itsestämme, yhteiskunnasta, kulttuurista, sukupuolesta ja meidän ja eläinten välisistä eroista värjättävät väistämättä sitä mitä pidämme merkityksellisenä. Tutkimus voi päätyä luonnollistamaan eläinten käyttäytymisen anomaliaita tavalla, jota Despret kutsuu ”maaniseksi obsessioksi” nähdä eläimet perustavalla tavalla erilaisina kuin me. Tämä on tärkeää, sillä eläintutkimuksella on konkreettisia vaikutuksia sille, miten kohtelemme eläimiä. Kun esimerkiksi eläintarhoissa sudet käyttäytyvät väkivaltaisesti toisiaan kohtaan, voimme ajatella, että se johtuu susilaumojen valtahierarkiasta, alfasusien taisteluista. Emme joudu tarkastelemaan kriittisesti olosuhteita, joissa väkivalta ilmenee.

Despret kritisoi toiseuttavaa ajatusmallia, jossa eläinten maailmaan ei mahdu iloa, nautintoa, rohkeutta, ystävyyttä, tai leikkiä, vaan kaikki käyttäytymisen muodot ovat selitettävissä lisääntymisen ja hyödyllisyyden kautta. Despret kuvaa kädellistutkijoiden monimutkaisia spekulatioita heidän etsiessään hyveellistä ja siveää motiivia sille, miksi simpanssinaaraat parittelivat vapaasti kaikkien urosten kanssa: kyseessä täytyi olla simpanssiäidin suojeluvaisto. Tutkijat päättelivät, että kun kaikilla uroksilla oli mahdollisuus olla poikasten isä, ne kaikki suojelivat poikasia. Esimerkki kuvaa, miten porvarilliset käsitykset ihmisuhteista, seksuaalisuudesta ja sukupuolirooleista vaikuttavat eläintutkimuksen ymmärrykseen naaraiden seksuaalisuudesta ja äitiydestä – mutta eläintutkimuksen tuloksilla on myös valtavasti valtaa vahvistaa kulttuurimme sukupuolittuneita stereotyyppioita.

Despret ei säästele sanojaan vaatiessaan meitä tarkastelemaan kriittisesti niitä olettamuksia ja menetelmiä joihin tietomme eläimistä perustuu. Suhteessa tuotantoeläimiin hän kuitenkin jarruttelee. Despret kyllä tarjoaa ansiokkaita uusia näkökulmia myös tuotantoeläinten tutkimukseen osoittaessaan että myös tuotantoeläimiä tulee tarkastella aktiivisina toimijoina. Kun esimerkiksi lypsylehmät tekevät mitä niiltä odotetaan, Despret näkee tämän kuvastavan niiden toimijuutta, niiden valintaa toimia yhteistyössä ihmisten kanssa – mekaanisen tottelevaisuuden sijaan. Vaikka tuotantoeläinten toimijuuden esiintuominen on tärkeää, Despretin esittämät kriittiset reflektiot tiedon tuottamisen perusteista on välttämätöntä ulottaa myös tuotantoeläinten parissa tehtävään tutkimukseen. Muuten annamme eläintuotannon reunaehtoien määrittää maailmoja, joita kuvittelemme tuotantoeläimille mahdollisiksi. Seuraten Despretin esimerkkiä koe- ja villieläinten kohdalla, tuotantoeläimiä tarkastelevien tutkijoiden on kiinnitettävä huomiota siihen, missä olosuhteissa tieto on tuotettu, mille olettamuksille se perustuu, ja mitä seikkoja se kuvaa luonnollisina. Vain näin myös tuotantoeläimillä on mahdollisuus yllättää tutkijansa.

Sen sijaan että Despret tarjoaisi lukijalle ’oikeita kysymyksiä’, joita kysyä eläimiltä, hän kritisoi palavaa haluamme löytää kysymyksiimme lopullisia, lukittuja vastauksia. Ihmisten vilpittön halu ymmärtää eläimiä paremmin päätyy usein eläinten kannalta huonosti. Meidän tulisikin hyväksyä eläinten tuntemattomuus ja ponnistaa eläinten kanssa yhteiselle tutkimusmatkalle hyväksyen, ettemme koskaan voi täysin ymmärtää niitä. Samalla annamme niille oikeutuksen olla olemassa meistä riippumatta.